

סדר המשנה

סדר לשה סדרי המשנה

ר' תנחומא פתר ליה בשיתא סדרי משנה. תורת ה' תמימה - זה סדר נשים, וכן הוא אומר כלך יפה רעיתי ומום אין בך. עדות ה' נאמנה - זה סדר זרעים שהוא מאמין בחיי העולם וזרע. פקודי ה' ישרים משמחי לב - זה סדר מועד שיש בה סוכה ולולב וכל מועדי השנה שכתוב בהן ושמחת בחגך. מצות ה' ברא מאירת עינים - זו סדר קדשים שמאיר עיניהם של חכמים. יראת ה' טהורה - זה סדר טהרות שמפריש בין טומאה לטהרה. משפטי ה' אמת - זו סדר נזיקין שיש בו כל הדינים. (מדרש תהילים יט/ד)

אמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו' אמונת זה סדר זרעים עתיך זה סדר מועד חסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין חכמת זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו.

(שבת לא.)

והחל בסדר זרעים, לפי שהוא דן במצות המיוחדות בצמח הארץ, וצמח הארץ הוא מזון כל חי, וכל זמן שאין האדם חי על ידי המזון אי אפשר לו לעבוד את ה' בשום אופן מאופני העבודה, ולפיכך הקדים לדבר במצות המיוחדות בצמח הארץ. והסמך לו סדר מועד לפי שכך הוא סדר הכתוב שנאמר ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה והשביעית תשמטנה ונטשתה, ואחריו ששת ימים תעשה מעשיך, שלש רגלים תחג לי בשנה. אח"כ ראה להקדים דיני נשים לפני שאר דברי ריבות, חיקוי לסדר הכתוב, לפי שכך עשה ה', וכי ימכור איש את בתו לאמה, כי ינצו אנשים ונגפו, ואחריו כי יגח שור איש, ולפיכך הקדים סדר נשים לפני נזיקין. וספר ואלה שמות כולל ארבעת ענינים אלה, כלומר ענין סדר זרעים וסדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין. אח"כ עבר מן ואלה שמות לספר ויקרא כסדר התורה, וקבע אחרי סדר נזיקין סדר קדשים, ואחריו סדר טהרות, לפי שכך הוא סדר הכתוב הקדים דיני קרבנות לפני דיני טומאות וטהרות, לפי שלא התחיל בטהרות אלא מן ויהי ביום השמיני.

(רמב"ם, הקדמה לפיהמ"ש)

...אמנם הסדרים, זרעים מועד נשים נזיקין קדשים טהרות כמו שדרשו ז"ל בפסוק והיה אמונת עתיך חסן ישועות, כמו שהתבאר בתלמוד, אם שסדרם כן על דרך מקרה, אם שהיה לו טעם בסדורם על הדרך אשר ביאר הרב מורה צדק בפתיחתו לביאור המשנה, אם לסבה אחרת...

(הקדמת המאירי ל"בית הבחירה")

סדר מסכתא דתנא

"ששים הבה מלכות" - אלו ששים מסכתות של הלכות.
"שמונים פילגשים" - אלו שמונים פרשיות שבתורת כהנים.
"ועלמות אין מספר" - אין קץ לתוספות... (שיר השירים רבה ו/כא)

ולעינין מסכתא דחזיתון דאית בהו מוקדם ומאוחר, רבי כדתרצה למשנתנו לא סדרינון למסכתא דאית בתר חברתא, אלא חדא חדא תניא באפי נפשה, מאן דניחא ליה לאקדומה מקדים לה, ומאן דניחא לה לאחורה מאחר לה, ולא ידעינן הי תנא רבי ברישא... ואי אית דניחא ליה לאקדומי ולאחורי הרשות בידו.

...מיהו אית למימר דאקדים שבת ועירובין הואיל וחשיבא טובא, ובתרה פסח הואיל ואיתיה ראשון לכל המועדים וחגים, ובתריה שקלים שהיא מלפניו וכאחד מעניניו דמי, כעירובין דבתר שבת דמי. והדר לענין שבת ותנא סדר יומא משום דכשבתא דאמי, ואעפ"י שבסדר שנה אחר ר"ה איתיה עדיף מן ר"ה דר"ה כמעביר קול לפני ים הכיפורים דאמי. ושמחת סוכה דבתר יום הכפורים דחג גדול ניהו וכפסח דומה לשבת...

(אגרת רב שרירא גאון)

ואחר כך חלק סדר מועד למינו הפרטיים, כמו שעשה בסדר זרעים, והתחיל במסכת שבת מפני שהוא קדמון במעלה, ומפני שהוא בכל שבעת ימים ותרבה תקופתו בזמן. גם בו התחיל בתורה בפרשת מועדות. וסדר אחר שבת ערובין, מפני שהוא מענין שבת. ואחריו פסחים שהוא תחלת המצוות הנתונות על ידי משה, והיא כמו כן מצוה שניה לשבת בפרשת מועדות. וסדר אחר כך שקלים, כמו שנסדרו בתורה. וסדר כפורים אחר שקלים, כפי סדרם, שמצות שקלים בפרשת כי תשא וכפורים בפרשת אחרי מות...

(רמב"ם, הקדמה לפיהמ"ש)

...זהו סדרו ע"ה, אם שיסדר על דרך מקרה, אם שהיה לו טעם יחייב אצלו להיות אופני הסדר על זאת התכונה על הדרך שהזכיר הרב מורה צדק, אם לסבה אחרת גם כן שאפשר לומר בקצתם אולי בכלם. וגם לי נראה טעם כללי בסדרו ע"ה. והוא שהיתה כוונתו להתחיל בענין החמור שבסדר, ברכות בסדר זרעים, ושבת בסדר מועד, ויבמות בסדר נשים, ותלתא בבי בסדר נזיקין, וזבחים בסדר קדשים, וכלים בסדר טהרות, או אולי לסבה אחרת לא נודעה לנו...

ואחר השלים הביאור בענינים הכלליים יחייב הסדר להתחיל בביאור המועדות הפרטיים. ויתחיל בראש השנה על משענת הלשון השגור לבני אדם לקרותו ראש לכל עניני השנה, ויסדרם אחר זה רצופים כסדר בואם זה אחר זה, ראש השנה ואחריו יומא ואחריו סכה ואחריו פסחים...

(הקדמת המאירי ל"בית הבהירה")

אולם המתבונן ימצא בכל סדר משנה סדר מלאכותי, כי מה דאפשי מפרש ברישא (נדריים ב:), שהקדים רבי בכל סדר המסכתות הכוללות פרקים יותר לפני המסכתות הקטנות. ועל יסוד זה נבין אשר סידר איזה מסכת באחרונה בעוד אשר בהגיון לה משפט הקדימה על המסודרת לפניו, כאשר סידר ראש השנה אחרי יומא וסוכה שתמה על זה השואל את רב שרירא גאון, וכן קדושין אחרי גטין וכאלו שנדחק בהם רבינו הגדול הר"מ ז"ל.

(הר"ר מרגליות, יסוד המשנה ועריכתה)